

УДК 342.134 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.80>

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВИМОГА СТАБІЛЬНОСТІ ПРАВОВІДНОСИН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Ярема О.Г.,

*кандидат юридичних наук, доцент**доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін**Інституту права**Львівського державного університету внутрішніх справ,**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3550-0454>*

Ярема О.Г. Принцип правової визначеності як вимога стабільності правовідносин в адміністративному судочинстві.

У статті розглянуто теоретико-правові засади принципу правової визначеності як вимоги стабільності правовідносин в адміністративному судочинстві. Актуальність обумовлена тим, що досліджуваний принцип відбиває та конкретизує одну з основних і специфічних ідей права, що виділяє його серед інших соціальних регуляторів, – ідею визначеності. Предметом дослідження виступає принцип правової визначеності права, його аспекти, функції, місце у системі принципів адміністративного судочинства щодо механізму правового регулювання. Методологічну основу склали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. За допомогою системного підходу розглядається система загально-правових принципів і визначається місце, яке займає принцип правової визначеності. Зазначено, що принцип правової визначеності висловлює основну ідею та вимогу визначеності правового регулювання, яка досягається за рахунок зрозумілості, точності недвозначності та несуперечності норм права та індивідуально-владних приписів, чіткості порядку дії нормативно-правового акта, стабільності правовідносин, стійкості правовідносин, права. Вказано, що правова визначеність є результатом правового регулювання, що характеризується дотриманням сукупності вимог принципу. Прикметник «правова» підкреслює ознаки (якість, властивість) визначеності, виділяючи як характеристику стану правової сфери життя суспільства. У сфері дії принцип правової визначеності є загально правовим. Загальний характер обумовлений сукупністю вимог, що стосуються всіх галузей права, у тому числі адміністративного судочинства. Основною вимогою є визначеність норми права як вихідного елемента механізму правового регулювання, оскільки від несуперечливого змісту залежить його чітке функціонування надалі. Ясність передбачає адекватне сприйняття сенсу правової норми суб'єктами права. Точність означає відповідність

формулювань норми права усталеним юридичним поняттям, термінам, конструкціям. Несуперечність передбачає її узгодженість із системою чинного правового регулювання. Подальші перспективи дослідження торкаються питань впливу принципу на ефективності правового регулювання.

Ключові слова: правове регулювання, механізм правового регулювання, норма права, система принципів права, нормативний акт.

Yarema O.G. The principle of legal certainty as a requirement for the stability of legal relations in administrative proceedings.

The article examines the theoretical and legal foundations of the principle of legal certainty as a requirement for the stability of legal relations in administrative proceedings. The relevance is because the studied principle reflects and concretizes one of the main and specific ideas of law, which distinguishes it from other social regulators, the idea of certainty. The subject of the study is the principle of legal certainty of law, its aspects, functions, and place in the system of principles of administrative proceedings in relation to the mechanism of legal regulation. The methodological basis made up of general scientific and special legal methods of cognition. With the help of a systemic approach, the system of general legal principles is considered and the place occupied by the principle of legal certainty is determined. It is noted that the principle of legal certainty expresses the basic idea and requirement of the certainty of legal regulation, which is achieved due to clarity, precision, unambiguity and non-contradiction of legal norms and individual-authority precepts, clarity of the order of operation of a normative-legal act, stability of legal relations, stability of legal relations, law. It is indicated that legal certainty is the result of legal regulation, which characterized by compliance with the set of requirements of the principle. The adjective «legal» emphasizes the signs (quality, property) of certainty, highlighting the state of the legal sphere of society as a characteristic. In

the field of action, the principle of legal certainty is generally legal. The general nature determined by the set of requirements relating to all branches of law, including administrative proceedings. The main requirement is the determination of the rule of law as an initial element of the mechanism of legal regulation, since its clear functioning in the future depends on its consistent content. Clarity presupposes an adequate perception of the meaning of the legal norm by the subjects of the law. Accuracy means compliance of the wording of the law with established legal concepts, terms, and constructions. Non-contradiction implies its consistency with the system of current legal regulation. Pedal perspectives of the study touch upon the issues of the influence of the principle on the effectiveness of legal regulation.

Key words: legal regulation, mechanism of legal regulation, rule of law, system of legal principles, regulatory act.

Постановка проблеми. У Конституції України проголошена правовою державою, в основі якої лежить визнання за людиною та громадянином невід'ємних прав і свобод, порушення чи довільне обмеження яких є неприпустимим. Визнання, дотримання та захист прав і свобод у правовій державі дають людині почуття правової захищеності та впевненості. Вимоги принципу правової визначеності, як елемента правової держави, спрямовані на досягнення такого результату, при якому людині зрозумілі її права та обов'язки, правове регулювання є стабільним та передбачуваним. Принцип правової визначеності отримав обґрунтування у практиці Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Для правової системи даний принцип є порівняно новим, тому до нього залучено увагу теоретиків права та фахівців галузевих дисциплін.

Стан опрацювання проблематики. Права визначеність як самостійна категорія юридичної науки та принцип права розглядалася у роботах вчених і практиків: В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, Н. Бортник, В. Галунька, С. Головатого, В. Олефіра, О. Остапенка, М. Ставнійчук, В. Шаповала, М. Козюбри, Т. Коломоєць, В. Колпакова, В. Погорілка, А. Лавриновича, О. Мурашина та інших. Поняття «правова визначеність» як принцип є недостатньо досліджене з погляду всебічного теоретичного обґрунтування природи, вимог, функцій, місця у системі принципів у адміністративному судочинстві.

Метою статті є дослідження принципу правової визначеності як вимоги стабільності правовідносин в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Правові відносини індивідуалізують загальні розпорядження права, вносять необхідну визначеність у коло

суб'єктів, дають суб'єктивні права та обов'язки. Повне, точне та достовірне встановлення конкретних життєвих обставин, з настанням яких норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин – це необхідна передумова для ефективного застосування правових норм.

За допомогою фіксації у нормах права конкретна життєва обставина стає юридичним фактом. Життєві обставини можуть бути різними. Проте після врегулювання нормами права вони набувають властивості правової визначеності, стають юридичними фактами, підставами виникнення, зміни чи припинення правовідносин.

Принцип правової визначеності передбачає для суб'єктів права впевненість у тому, що наступлять наслідки, які викликає юридичний факт. Правовідносини як елемент механізму правового регулювання містять конкретну модель поведінки, програму дій у певній соціально-юридичній ситуації.

Принцип правової визначеності передбачає, що конкретний юридичний факт запропонує очікувану для суб'єктів права модель поведінки. Юридичний факт, як обставина, що викликає життя, виникнення, зміна чи припинення правовідносин, за природою вимагає визначеності, ясності, чіткості та недвозначності. Інше суперечило суті правового регулювання, покликаного впорядкувати навколишню дійсність [1, с. 365].

Для з'ясування вимог щодо ступеня чіткості та ясності фіксації конкретних життєвих обставин у формі юридичних фактів, що впливають із принципу правової визначеності, необхідно з'ясувати, чи залежить ступінь визначеності юридичного факту від його виду.

Найбільш поширеною є класифікація юридичних фактів за ознакою наявності волі у їх виникненні. З цього погляду вони поділяються на події та дії. В основу класифікації покладено три взаємопов'язані ознаки: вольовий критерій, за яким усі юридичні факти поділяються на події та дії; дії діляться на правомірні та неправомірні, правомірні дії поділяються на юридичні вчинки та юридичні акти. До дій належать вчинки людини, акти державних органів, акти волі та свідомості людини. Формування вольових юридичних фактів-діянь починається з розсуду суб'єктів, який проявляється у визначенні варіанта поведінки у певній життєвій ситуації. Розсуд залежить від займаної суб'єктом правової позиції.

Дії можуть мати правомірний чи неправомірний характер, і якщо з погляду соціально бажаних і допустимих законом є правомірні дії, то з погляду якості визначеності немає значення характер дії суб'єкта права. Правомірні та неправомірні дії повинні вести до наслідків, передбачених нормою права. Дія суб'єкта повинна мати передбачуваний результат.

Принцип правової визначеності в адміністративному судочинстві передбачає, що кожен юридичний факт має стати основою наступу конкретного правового відношення, регулятивного чи охоронного. Дії сторін щодо реалізації прав на фактичне знання доказової бази виражають поведінковий напрям принципу, у тому властивість його передбачуваності та визначеності [2, с. 253].

Наступним різновидом юридичних фактів з погляду наявності волі у виникненні є події. Під юридичними фактами-подіями розуміються обставини, які залежать від волі та свідомості людей. Норми права надають свій вплив на волевиявлення особи, а оскільки вона відсутня при юридичній події, то правова дія в даному аспекті втрачає сенс, методи правового регулювання спрямовані на відновлення порушених прав і запобігання негативним наслідкам.

Якщо порівнювати дії та події з позиції визначеності, то події переважно мають властивість визначеності. Наявність вольового моменту в юридичних фактах-діях робить їх більш визначеними, ніж факти-події. На ступінь визначеності впливає наявність вольового моменту та чіткість викладу юридичного факту в гіпотезі норми права. За ознакою визначеності нормативної моделі юридичні факти можна поділити на визначені та відносно визначені.

До визначених належать юридичні факти, вичерпно окреслені у нормі права, які потребують конкретизації правозастосовними органами. До відносно визначених належать факти, що конкретизуються у процесі застосування норми.

У визначених складах всі елементи, є юридичними фактами, передбачені у гіпотезі норми права. У відносно визначених чи бланкетних складах у нормі зазначені окремі передумови індивідуальних актів, які породжують юридичні наслідки через акт юрисдикційного органу, рішення компетентного органу, зокрема суду, необхідне для встановлення юридичних фактів. Суд встановлює факти, що мають юридичне значення, за неможливості отримання заявником в іншому порядку належних документів, що засвідчують ці факти, або за неможливості відновлення втрачених документів.

Питання встановлення юридичних фактів важливе, оскільки пов'язане з реалізацією принципу правової визначеності. Як зазначає ряд дослідників, механізм правового регулювання здатний ефективно працювати тоді, коли зіставлення обставин соціального явища та ознак, закріплених нормою, зроблено професійно [3, с. 253]. Якщо правова кваліфікація проведена неправильно, то суспільні відносини залишаються без належного правового регулювання, для суб'єктів права настає стан правової невизначеності, принцип правової визначеності виявляється порушеним.

У процесі встановлення юридичних фактів може з'ясуватися, що вони мають дефекти. З кожним юридичним фактом пов'язані конкретні правовідносини. Дефектний факт не може бути фактом, який, за задумом законодавця, є сполучною ланкою між нормою права та правовідносинами. Якщо дефектний факт стане підставою виникнення, зміни чи припинення правовідносин, то останнє буде дефектним, що суперечить ефективному правовому регулюванню, здатне порушити права суб'єктів права та суперечить принципу правової визначеності [4].

Правовідносини виникають, змінюються чи припиняються з урахуванням норм права. У нормі права зафіксовано конкретну, певну модель поведінки учасників правовідносин. Норма права та правовідносини утворюють єдність – немає норми, немає правових відносин. Подібний спосіб виникнення правовідносин не веде до невизначеності через відсутність конкретної норми права. Варіанти можливої поведінки учасників правовідносин, її межі визначаються з загальних засад і сенсу законодавства. Орієнтиром для дій учасників адміністративних правовідносин стають норми Кодексу адміністративного судочинства України [5].

Зв'язок між суб'єктами правовідносини в адміністративному судочинстві має індивідуалізований, визначений характер. Це конкретне ставлення когось із кимось. У правовідносинах можлива повна індивідуалізація, коли законом точно і поіменно визначені обидві сторони, можливий варіант, коли індивідуалізація є односторонньою, закон фіксує лише одну із сторін правовідносини, носія суб'єктивного права в абсолютних правовідносинах, можливий третій варіант, відповідно до якого індивідуалізація виражається в загальності прав і обов'язків.

Для адміністративних правовідносин характерна визначеність поведінки учасників [6, с. 113]. Ця важлива ознака правовідносин відзначається багатьма вченими. Правові відносини відрізняються суворістю визначеністю взаємної поведінки його учасників, персоніфікацією прав та обов'язків.

Визначеність виступає у сенсі прогнозованості та передбачуваності поведінки носія суб'єктивного права та носія юридичного обов'язку по відношенню один до одного. При різноманітті визначень суб'єктивного права вони зводяться до того, що суб'єктивне право – це забезпечена законом міра можливої поведінки уповноваженої особи.

Поняття міра є філософською категорією, що виражає єдність якісної та кількісної визначеності предмета чи явища. Міра поведінки у правовідносинах має на увазі певні та чіткі межі, у яких суб'єкт правовідносин може діяти. Можливість для уповноваженої особи діяти у межах чіт-

ких кордонів забезпечує визначеність поведінки та правовідносин.

Юридичний обов'язок сприймається як міра необхідної поведінки, якої особа має дотримуватись з метою задоволення інтересів. Зобов'язана особа має вчинити тільки так, а не інакше, іншого вибору в межах даних правовідносин не має. Запорукою визначеності поведінки учасників правовідносин виступає те, що суб'єктивне право та юридичний обов'язок взаємно обумовлені, можлива та належна поведінка мають певні межі.

Зв'язок між суб'єктами правовідносин підтримується примусовою силою держави. Врегульоване суспільне ставлення дозволяє суб'єкту прогнозувати розвиток подій та бути впевненим у разі правомірної поведінки за допомогою правоохоронних органів, якщо така допомога буде потрібна.

Наслідуючи принцип правової визначеності, держава в особі правоохоронних і законодавчих органів повинна підтримувати стабільність правового регулювання не змінюючи довільно правил.

Визначеність стосується форми правовідносин. Ця форма може бути документом, який фіксує дії сторін, наприклад рішення суду, це можуть бути дії у вигляді вербального акта судді, який оголошує рішення суду.

Правозастосовна практика Європейського суду з прав людини та адміністративних судів, розглянута крізь призму принципу правової визначеності, свідчить про те, що правовідносини мають відповідати вимогам визначеності та стабільності [7, с. 21]. Верховний Суд наголошує, що необхідною умовою визначеності правовідносин є визначеність правової норми [8]. Остання може вважатися такою в тому випадку, якщо є зрозумілою природа правових відносин, що виникають на підставі цієї норми.

Як обов'язкова вимога принципу правової визначеності щодо правовідносин виступає неприпустимість довільної, необґрунтованої зміни правового статусу фізичних і юридичних осіб державою. Цей принцип створює основу стабільності правового регулювання на стадії виникнення правовідносин.

Відповідно до однієї з правових позицій Верховного Суду встановлення податків і зборів тільки і виключно в законодавчому порядку представляє один із принципів правової демократичної держави і має на меті гарантувати права та законні інтереси громадян і юридичних осіб від свавілля та несанкціонованого втручання виконавчої влади [9]. В іншому випадку принцип визначеності та стабільності правових відносин піддається загрозі, оскільки обов'язок може бути змінений у гірший бік у спрощеному порядку.

Слід зазначити, що у тому випадку, коли однією із сторін правовідносин є держава, вимоги до

її дій з точки зору визначеності будуть підвищеними. Оскільки саме держава сприяє поширенню права у соціальному просторі, зобов'язує учасників суспільних відносин діяти за правом.

У суб'єктів права є підстави вважати, що держава, здійснюючи правове регулювання, не буде діяти довільним і непередбачуваним чином. Тут простежується зв'язок між принципом правової визначеності та принципом підтримки довіри громадян до закону та дій держави. Саме принцип правової визначеності створює міцну основу для реалізації принципу підтримки довіри громадян до закону та дій держави, тобто основою конституційного правопорядку є стабільність і відсутність суперечностей між владою, свободою та власністю [10, с. 53].

Говорячи про правовідносини у контексті принципу правової визначеності, ЄСПЛ виділяє визначеність правового статусу фізичних і юридичних осіб. Зміст цього аспекту принципу правової визначеності полягає в тому, що будь-яка зміна та обмеження правового статусу можлива лише на підставах, передбачених законом [11, с. 180]. Зміна правового статусу довільним і непередбачуваним чином, порушуючи передбачену законом процедуру, або відсутність у законі процедури порушує принцип правової визначеності.

В аспекті визначеності та стабільності правовідносин необхідно зупинитися на таких правових категоріях, як позовна давність, терміни давності притягнення до юридичної відповідальності, оскільки зазначені терміни сприяють досягненню правової визначеності.

Легальне визначення позовної давності у законодавстві дано у ст. 122 «Строк звернення до адміністративного суду» Кодексу адміністративного судочинства – позовною давністю визнається строк для захисту права за позовом особи, право якої порушено. Позовна давність покликана сприяти усуненню нестійкості, невизначеності у відносинах учасників адміністративного спору.

З цих позицій Верховний Суд та ЄСПЛ виділяють інститут позовної давності як засіб досягнення правової визначеності у регулятивних правовідносинах. ЄСПЛ прямо свідчить, що призначення позовної давності – правова визначеність у правовідносинах [12].

Верховний Суд зазначає, що інститут позовної давності має на меті створити визначеність і стійкість правових зв'язків, дисциплінувати учасників, сприяти дотриманню договорів, забезпечити своєчасний захист прав та інтересів суб'єктів адміністративних правовідносин, оскільки відсутність розумних тимчасових обмежень для захисту порушених прав призводила до обмеження прав, що охороняються законом, та інтересів відповідачів і третіх осіб, які не завжди могли заздалегідь врахувати необхідність збирання та

збереження значущих для розгляду справи відомостей та фактів.

ЄСПЛ та Верховний Суд однаково підходять до питання про значення позовної давності для досягнення визначеності, припускаючи, що за наявності певних обставин встановлення надто малого строку позовної давності може применшити право особи на доступ до правосуддя. У охоронних правовідносинах йдеться не про позовну давність, а про терміни давності притягнення до юридичної відповідальності.

Законодавство не містить легального визначення терміну давності притягнення до юридичної відповідальності, проте за змістом положень Кодексу України про адміністративні правопорушення можна зробити висновок про те, що під терміном давності притягнення до юридичної відповідальності розуміється термін, після якого особа, яка вчинила правопорушення, не підлягає притягненню до відповідальності [13]. Принцип правової визначеності суперечить неправильно обчисленню термінів давності та відсутності терміну при залученні особи до юридичної відповідальності.

Висновки. За змістом принцип правової визначеності відноситься до спеціально-юридичних, оскільки відображає ідею визначеності права як одну з основних і суттєвих характеристик, що виявляється на всіх стадіях правового регулювання та виділяє право серед інших соціальних регуляторів, перш за все в галузі моралі та релігії. Вимоги принципу правової визначеності взаємопов'язані у межах механізму правового регулювання. На стадії застосування права принцип правової визначеності проявляється як вимога ясності, точності, недвозначності та несуперечності норми права та правозастосовного акта.

Досліджуваний принцип передбачає чіткий порядок дії нормативно-правового акта та актів правозастосування. На стадії індивідуалізації та конкретизації прав та обов'язків принцип правової визначеності проявляється у вимозі стабільності правовідносин. На стадії реалізації принцип правової визначеності постає як вимога стійкості актів, у яких втілилися вимоги та повноваження, які є у нормах права.

Принцип правової визначеності в адміністративному судочинстві покликаний забезпечити упевненість у настанні того результату, на який розраховували суб'єкти права при вступі у правовідносини. Формулюючи вимоги стабільності правовідносин, принцип правової визначеності передбачає неприпустимість довільних змін статусу учасників адміністративного судочинства, встановлення чітких термінів реалізації дій і процедур.

Принцип правової визначеності в адміністративному судочинстві не утворює стану правово-

го застою, при якому будь-які зміни в правовому статусі сприймаються несподіваними і такими, що суперечать цьому принципу. Інше суперечило би динамізму права, без якого неможливо оперативно реагувати на потреби розвитку суспільства. Зміни у чинному правовому регулюванні можливі та необхідні, проте вони не повинні мати довільного та непередбачуваного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щербанюк О, Бзова Л. Застосування принципу юридичної визначеності при розгляді адміністративних справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 70. С. 364–367.
2. Єсімов С. Реалізація принципу змагальності в адміністративному судочинстві при використанні інформаційних технологій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 5. С. 251–257.
3. Міловська Н.В. Принцип правової визначеності в контексті оновлення цивільного законодавства України. *Нове українське право.* 2022. № 1. С. 57–63.
4. Застосування закону, визнаного на момент подання позову неконституційним, до правовідносин, які цьому передували, суперечитиме принципу правової визначеності, що є невід'ємним елементом принципу верховенства права (Постанова КГС/ВС від 24.05.2023 у справі 921/229/22). 16/06/2023. URL: <https://constitutionalist.com.ua/zastosuvannya-zakonu-vyznanoho-na-moment-podannia-pozovu-nekonstytutsijnym-do-pravovidnosyn-iakitsomu>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#>.
6. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / Остапенко О.І. Ковалів М.В., Гулак Л.С. та ін.; Вид. 2-е, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
7. Андрусів У.Б., Федик С.Є. Елементи принципу юридичної визначеності. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 1. С. 19–25.
8. Ковальський В. Принцип юридичної визначеності в практиці Верховного Суду. 12.12.2022 р. URL: <https://yvu.com.ua/pryntsup-yurydychnoyi-vyznacheni>.
9. Принцип стабільності податкового законодавства крізь призму аналізу практики Верховного Суду, ЄСПЛ, суду ЄС. 03 березня 2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova>

- praktika/princip-stabilnosti-podatkovogo-zakonodavstva-kriz-prizmu-analizu-praktiki-verhovnogo-sudu-espl-sudu.html.
10. Єсімов С.С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 52–57.
  11. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Випуск 4. С. 174–184.
  12. Крат В. Строки. Позовна давність: практика Верховного Суду. Верховний Суд 11.11.2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Krat_prezent_stroki_pozovna_davnist.pdf.
  13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.